

IN MEMORIAM

AKADEMIK DR VLADIMIR BAKARIĆ

IZLAGANJE

AKADEMIKA VLADIMIRA STIPETIĆA

NA KOMEMORATIVNOJ SJEDNICI

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI U ZAGREBU

U POVODU SMRTI AKADEMIKA VLADIMIRA BAKARIĆA

DANA 17. SIJEČNJA 1983. GODINE

Smrću dr. Vladimira Bakarića jugoslavenska agrarno-ekonomska znanost gubi svog najistaknutijeg teoretičara.

Dugo i temeljito se pripremao za agrarnu ekonomiku, struku koja će ga pratiti kroz cijeli život. Istraživanju našeg sela i seljaštva pristupa još krajem tridesetih godina ponešen i svojom spoznajom da revolucionarno

djeluje u »agrarnoj zemlji« (u kojoj dominira »mali seljački posjed«)¹ i Titovim usmjerivanjem djelatnosti Komunističke partije Jugoslavije prema stvaranju revolucionarnog saveza radnika i seljaka.

Tito dolazi na čelo Partije u zemlji, koja je poljoprivredna po svim ekonomskim karakteristikama: tri četvrtine stanovništva bavi se poljoprivredom (76,5% — po popisu iz 1931.); tri petine sve vrijednosti izvoza davali su tih godina poljoprivredni proizvodi, a iz poljoprivrede proisticala je gotovo polovica ostvarenog narodnog dohotka. Spor razvoj proizvodnih snaga u kraljevini Jugoslaviji, uz istodobni brz priraštaj stanovništva, uzrokuje sve veću agrarnu prenapućenost zemlje i sve slabiju zaposlenost seljaka; seljački posjedi postaju sve sitniji i mrve se u mnoštvo sitnih parcela; proizvodne snage stagniraju, a dohodak seljaka pada zbog svjetske agrarne krize, koja obara cijene njegovih proizvoda. Ishrana je seljaka sve lošija, pa nastupa »propadanje radnog seljaštva u Jugoslaviji poslije imperijalističkog rata« (Tito)². Ekonomski se položaj seljaštva u toku 23 godine stare Jugoslavije stalno pogoršavao, »najmanje dvije trećine seljačkih gospodarstava, imalo je premalo zemlje za najjadniji život«.

Tito usmjerava aktivnost Komunističke partije ka seljaštvu, osjećajući duboku lenjinsku dilemu nadolazeće revolucije u zaostaloj agrarnoj zemlji, u kojoj većinu stanovništva čine poljoprivrednici. Usporeni kapitalistički razvoj zemlje u cjelini djelovao je tako da je radnička klasa još u mnogo čemu bila bliska seljaštvu i drugim slojevima, iz kojih je — historijski govoreći — tek izašla.³ Zato je radnička klasa i mogla ostvariti savez sa seljaštvom i preuzeti ulogu hegemonu u revolucionarnoj borbi za nove društvene odnose, i to na realnim a ne samo tendencijskim perspektivama. Polazeći od tih spoznaja Tito tokom tridesetih godina, njemu svojstvenom energijom, traži od Partije i svojih suboraca da riječju i djelom učestvuju u prodiranju KPJ na selo. U Rezoluciji IV zemaljske konferencije KPJ (Ljubljana, 1934.), na kojoj je Tito delegat CK SKJ, ističe se da »ideja juriša se sazrijeva u taboru izrabljivanih i ugnjetavanih masa«, pri čemu je »osnovni uslov ne samo za pobjedu radničkoseljačke sovjetske revolucije, već i za uspješno vođenje svakodnevnih borbi *pridobijanja osnovnih masa seljaštva*« ... Zapuštanje rada na selu ta Rezolucija naziva »najopasnijom socijaldemokratskom pogreškom odricanja od revolucije«, a sama »sudbina

1) Rad »Nekoliko riječi o perspektivama napretka naše seljačke domovine«, (Izraz 7—8/1939) V. Bakarić započinje lapidarnom rečenicom »Hrvatska je agrarna zemlja. No takva oznaka nije dovoljna da se okarakterizira iscrpno i precizno karakter i stupanj razvoja jedne zemlje. Stoga moramo dodati da je Hrvatska zemlja malog seljačkog posjeda«.

2) To je naslov Titova članka, kojeg je Tito pisao uoči II svjetskog rata i koji je prvi put objavljen tek 1979. godine (u tomu 6. njegovih Sabranih djela). U njemu se kaže da je agrarna prenapućenost sela iznimno visoka, »a u nekim krajevima možda bila i najveća u Evropi«; diferencijacija na selu se nastavlja, pri čemu je »rastao broj seoske sirotinje, a u maloj mjeri i kulaka«; inventar je seljačkih gospodarstava bivao sve gori »smanjivao se broj grla krupne stoke a kvalitet stoke bivao sve slabiji« došlo je do »degradacije seljačke poljoprivrede«, sa smanjivanjem standarda života na selu«; »stanovi i način stanovanja, odijevanja i ishrane radnog stanovništva postajali su sve gor«. Ibid., str. 108—109

3) Ovu činjenicu naglašava, već u svojim prvim radovima i V. Bakarić. Tako u svom članku iz 1939. godine (Nekoliko riječi ... Izraz 7—8/1939) navodi podatke ankete zagrebačke Trgovinsko-industrijske komore po kojoj polovicu ukupnog broja radnika s područja te komore čine seljaci — sezonski radnici; dalje kako se kotaru Slavonska Požega od 667 istraženih seljačkih domaćinstava nadničom i radom u nepoljoprivrednim djelatnostima pomaže čak 345 domaćinstava (52%).

predstojeće revolucije zavisi od rezultata borbe za seljačke mase od toga da li će komunisti znati da osiguraju proletarijatu osnovne mase seljaštva i ugnjetavanih naroda kao saveznike».

Te su misli u Tita stalno prisutne, on ih ponavlja, požuruje njihovo sprovođenje. Nalazimo ih i u Proglasu osnivačkog Kongresa Komunističke partije Hrvatske, gdje se ističe »potpuno osiromašenje slojeva seljaka« te neophodnost aktivnijeg rada KPH na tom planu. Tito podvlači u više mahova da je »osnivanje saveza radnika i seljaka glavni i odlučujući preduslov za pobjedu radničke klase u Hrvatskoj ... Od toga tko će da zadobije povjerenje osnovnih seljačkih masa zavisan je rezultat krupne borbe, koju danas bije radnička klasa u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Borba za savez radnika i seljaka mora, prema tome, danas da stoji u prvom planu u borbi KPH, mora da bude centralna zadaća za svakog komunistu u Hrvatskoj«.⁴

Dr Vladimir Bakarić jedan je od prvih pobornika ideje i nosilaca ostvarenja tog Titovog strateškog prilaza Revoluciji. U nizu svojih radova pisanih uoči II svjetskog rata, on analizira prilike na tadašnjem hrvatskom i jugoslavenskom selu; istražuje seljaštvo i njegovu diferencijaciju, revolucionarne potencijale kao i praktična rješenja za poboljšanje životnih prilika na selu. Vladimir Bakarić je pridonio formuliranju stavova Komunističke partije Jugoslavije prema seljaštvu:

a) zauzimanjem ideološki jasnih stavova o agrarnom i seljačkom pitanju, prekidajući s narodnjačkim pristupom selu i seljaštvu, koji je tada bio jako naglašen u jednom dijelu marksističkih i ljevičarskih intelektualaca.

b) povlačenjem jasnih granica i frontova nasuprot buržoaskim, anti-marksističkim učenjima o selu i seljaštvu koja su (slijedeći već klasične putove izazivanja konfrontacije seljaštva i radništva) nastojala da spriječe formiranje saveza radnika i seljaka.

c) stalnom djelatnošću na formiranju puteva i metoda revolucionarne borbe radnika i seljaka protiv zajedničkog klasnog neprijatelja: sprege buržoazije s ostacima feudalizma.⁵

Tim svojim teorijskim i praktičnim radom na agrarnom i seljačkom pitanju dr Vladimir Bakarić već kao mladi revolucionar ulazi u krug krupnih ličnosti naše predratne marksističke agrarno-ekonomske misli; ističe se svojim radovima u kojima preciznom analizom i lapidarnošću izraza nadvlađuje shematsko naslijeđe prethodnika.⁶ Njegova je metoda agrarno-eko-

4) J. B. Tito: Godinu dana sporazuma Cvetković—Maček, časopis »Srp i čekić«, kolovoz 1940, Sabrana djela J. B. Tita, Beograd 1979, Tom 5, str. 149—150 (podvlačio J. B. Tito).

5) V. Bakarić utječe na formulacije Tita koji potkraj 1940. piše »Program KPJ za selo«, u kom kaže: »samo Komunistička partija pokazuje seoskoj sirotinji i radnom seljaštvu put za spasavanje iz bijede i siromaštva«; tome vodi »put zajedničke revolucionarne borbe radnika i seljaka protiv zajedničkog izrabljivača i tlačitelja; put revolucionarnog saveza radnika i seljaka pod vodstvom proletarijata kao nepomirljivog i dosljednog borca protiv svakog izrabljivanja; put radničke borbe« ... (Vidi: Josip Broz Tito: Sabrana djela, tom 6, str. 117, podvlačio J. B. Tito).

6) Vjerojatno je najbolji primjer tog lapidarnog izraza i novih, znanstvenih spoznaja, njegov uvod u članak »Nekoliko riječi o perspektivama napretka naše socijalističke domovine«. Tu on u tri rečenice daje ocjenu posjedovne strukture poljoprivrede i mijenja negdašnje predodžbe. Citiram ih u cijelosti »Nema u našoj poljoprivredi («na selu») klasičnih lica kapitalističke poljoprivrede: vlasnika zemlje, zakupnika — kapitalista i poljoprivrednog radnika. Takva je pojava kod nas iznimka. S druge se strane opet izgubila predominacija feudalnog velikog posjeda i, uz neke feudalne ostatke i prelazne oblike, stvorio dominantni seljački, parcelni posjed.« (V. Bakarić: O poljoprivredi i problemima sela, Beograd 1960. str. 11).

nomske analize kvantitativno analitička, precizna, sa zaključcima koji čine izlišnom svaku diskusiju.

Savez radnika i seljaka koji je na svojim plećima pobjedonosno iznio jugoslavensku Revoluciju, u velikoj je mjeri bio temeljen na stvaralačkoj primjeni marksizma na naše agrarne i druge prilike, zašto ne malu zaslugu imaju i radovi dr Vladimira Bakarića.

Poslije pobjede socijalističke Revolucije Vladimir Bakarić ponovo se hvata u koštac s agrarnim pitanjem, koje je, kako nam to iskustvo socijalizma govori, najsloženiji dio stvaranja socijalističke privrede. Sve su se socijalističke ekonomije sukobile s njime: sporiji prirast proizvodnje hrane u njima na jednom stupnju razvoja usporavao je razvoj socijalističkih ekonomija u cjelini; sve su socijalističke ekonomije bile prisiljene da taj problem rješavaju (manje ili više uspješno) kako bi se socijalističkom razvoju osigurao prvobitni dinamični napredak.

Sa sličnim teškoćama sukobljavala se i jugoslavenska ekonomika i dr Vladimir Bakarić dao je svojim radovima značajan doprinos jugoslavenskoj koncepciji postupne socijalizacije poljoprivrede. U svojim istupima poslije 1945. — pa sve tamo do 1949. godine — V. Bakarić ističe potrebu konkretne praktične aktivnosti što bi jačale savez radnika i seljaka kovan u Revoluciji.

Trebalo je podijeliti »zemlju onome, tko je obrađuje«⁷, boriti se protiv neprijatelja, koji je u svojoj propagandi »uzeo na sebe patent zaštite seljačkih interesa«⁸, ali ti neprijatelji »ne mogu da ugroze savez radnika i selja«⁹. Zato je stalno isticao »da će naša zemlja biti čvrsto vezana zajednica radnika i seljaka i svih poštenih ljudi, koji će svojski nastojati, da što bolje međusobno žive, da što bolje učvršćuju slavensko bratstvo i da kroče napretku na međusobno dobro svih nas«¹⁰.

Međutim, od kraja 1947. godine sve su prisutnije ekonomske teškoće na selu. Otkup se — kako to Bakarić govori već tada — »šablonski razrezivao«, s »premalom obzira prema stvarnim mogućnostima gospodarstva i sela«. Došlo je do grubih grešaka, pri čemu su »lokalne vlasti ponegdje zaboravljale da su samo organi naroda. Događalo se, da je osjetnom broju seljaka bila oduzeta sva pšenica, do posljednjeg zrna, a da su opet poneki uspjeli sakriti i veće količine«. Bakarić vidi te slabosti, traži da ih Narodni front otkloni što brže, jer ako bi se te pojave nastavile i zaoštrile »mogao (bi se) nagrizati savez sa seljaštvom, nagrizati temelje, na kojima se osniva Narodni front i na kojima i sama vlast počiva«¹¹.

V. Bakarić govori već na samim počecima kolektivizacije poljoprivrede u nas (koja se kao kampanja počela sprovoditi od II plenuma CK SKJ u proljeće 1947. godine) o slabostima pri formiranju zadruga, ističući da se

7) V. Bakarić: Govor na I kongresu Narodnog fronta Hrvatske, prosinac 1946.

8) V. Bakarić: Govor u Saveznoj narodnoj skupštini povodom prijedloga Zakona o Petogodišnjem planu, travanj 1947.

9) Ibid.,

10) V. Bakarić: Jedinstvo sela i grada u prvim teškim poslijeratnim godinama — Značenje »Seljačke sloge«, izlaganje na Glavnoj skupštini »Seljačke sloge«, lipanj 1947, tiskano u knjizi: »O poljoprivredi i problemima sela« Beograd 1960, str. 58—68.

11) Svi citati u ovom pasusu su iz Izvještaja na II kongresu Narodnog fronta Jugoslavije, studeni 1947. godine. Objavljen u knjizi »O poljoprivredi i problemima sela«. Ibid., str. 68—72.

»iste pogreške pojavljuju u organizacijama iz različitih krajeva«, što govori »da te pogreške nisu sasvim slučajna pojava«. Zato on traži da se osvijetli zašto se one javljaju, jer će se time »olakšati njihovo uklanjanje«. Uzrok je tome, po V. Bakariću, bio »što kod tih naših organizacija ne postoji promišljen plan socijalističkog preobražaja sela, plan rađen na dulju perspektivu nego što su neposredni zadaci ovog momenta«¹².

Pišući o poljoprivredi na marginama dnevnih događaja, V. Bakarić je spoznao da je neophodno osvijetliti razvoj poljoprivrede s jednog dugoročnog, znanstvenog i kao takvog trajnog agrarno-ekonomskog stajališta. Na osnovi te spoznaje niče najznačajniji njegov teorijski rad »Problemi zemljišne rente u prelaznoj etapi«, objavljen prvi put 1950. godine. Ta studija označava početak jedne nove etape u razvoju agrarne ekonomike u našoj zemlji, oslobođene u velikoj mjeri dotadašnjih konvencionalnih istina. Taj rad označava tematski i metodski povratak V. Bakarića znanstvenom proučavanju problema poljoprivrede i sela, što će ostati preokupacija njegove aktivnosti u iduće tri decenije.

Analitički, antidogmatski duh tog rada predstavljao je novinu u našoj tadašnjoj agrarno-ekonomskoj znanosti (i ne samo tu). Zaključci teorijske i empiričke analize, sprovedene znanstvenim metodama, postaju osnovica rada drugih naučnih radnika. Od tog Bakarićeva rada, koji je pokazao mogućnosti znanstvene metode i domete nedogmatskih misli, prorjeđuje se u nas apologetski pristup, postupno iščezava laka popularizacija i vulgarizacija i predmeta i obrade i metoda agrarno ekonomske analize. Mladi stručnjaci, što izlaze iz školskih klupa, nose kao *credo* mnoge methodske postupke, misli i zaključke iz te i drugih Bakarićevih studija koje su mu slijedile. Sve su one koristile istodobno i kao podsticaj mladim stručnjacima da se okrenu prema agraru; a kadrovima u proizvodnji pokazale kako valja prilike u poljoprivredi teorijski i empirički istraživati i slobodno, nesputano dolaziti do zaključaka. Vapaj za analizom i kritikom, koji iz tog članka proizlazi, donio je nedugo poslije toga i prve kritike domaćih prilika »na agrarnom frontu«. Bakarićeva analiza stanja u seljačkim radnim zadrugama, s primjenom privrednog računa i kalkulacija, ukazivala je na manjkajuću organizaciju i nisku produktivnost rada u njima, što je sve proizlazilo iz teorijskih osnova rada »Problemi zemljišne rente u prelaznoj etapi«. Napuštanje kolektivizacije kao puta socijalizacije poljoprivrede (1953. godine) i stvaranje koncepcije postupne socijalizacije poljoprivrede (definirane u Rezoluciji Savezne narodne skupštine iz 1957. godine i odlukama VII kongresa 1958. godine) u mnogo čemu su direktna posljedica Bakarićevih agrarno-ekonomskih analitičkih nalaza iz pedesetih godina koja će ostati nezaobilazan međaš u našoj agrarno-ekonomskoj znanosti.

Na tom teorijski rasvijetljenom osnovu akademik Vladimir Bakarić u pedesetim godinama u brojnim svojim radovima davao je sugestije i preporuke za daljnji razvoj poljoprivrede. On u to doba samostalno istražuje prilike na društvenim poljoprivrednim gospodarstvima Slavonije i Vojvodine; stanje u proizvodnji pšenice kukuruza i stoke; analizira produktiv-

12) Svi citati iz članka »Slabosti prilikom formiranja zadruga« (govor u diskusiji o referatu D. Savića na II plenumu CK SKH, svibanj 1949.), objavljen u knjizi V. B.: »O poljoprivredi i problemima sela«, Beograd 1960, str. 107—108.

nost rada i troškove proizvodnje i podstiče uvođenje nove poljoprivredne tehnologije; razmatra raslojavanje sela i uzimanje zemljišta u zakup; preporučuje brži razvoj socijalističkog sektora i razvoj kooperacije. Za razliku od mnogih drugih, on u bržem razvoju poljoprivrede gleda bitnu komponentu jačanja socijalističkih društvenih odnosa, kom socijalističko društvo mora pokloniti dužnu pažnju. Svojom neiscrpnom energijom, koja nije bila proporcionalna njegovom krhkom zdravlju, stalno i trajno djeluje na tom planu: generator je što pobuđuje i druge da razvoju poljoprivrede poklone prioritetni tretman pri razvojnoj politici. I nije slučajno što je u periodu tog njegovog svesrdnog bavljenja poljoprivredom, između 1954. i 1966. godine, ostvarena i najbrža stopa razvoja poljoprivrede Jugoslavije od čak 5,6% godišnje, stopa koja je dvostruko veća nego dinamika razvoja poljoprivrede za cijelo poslijeratno razdoblje.

Bio je kao agrarni ekonomist sretan spoj duboka teoretičara i izvršna praktičara, čija će djelatnost ostati trajno uzorom, kako našoj znanosti tako i praktičnoj agrarnoj politici. Ostat će takav zabilježen ne samo u Ljetopisu naše Akademije, koja ga je i za svog pravog člana izabrala još davne 1950. godine prvenstveno zbog njegova agrarno-ekonomska opusa, nego i u Panteonu graditelja samoupravne socijalističke Jugoslavije.